

Є. В. ЛІТВІНОВ, Р. Ш. БАБАНЛИ

Євген Володимирович Літвінов, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Расім Шагінович Бабанли, кандидат юридичних наук, заступник начальника юридичного управління – начальник відділу нормативно-правової роботи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

**ПРЕДМЕТ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

Загальновідомим є те, що Кримінальний процесуальний кодекс України характеризується істотною зміною порядку, в межах якого вирішується питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Поряд із новими підходами до регулювання стадії досудового розслідування, появою інституту провадження на підставі угод, змін зазнало і регулювання стадій апеляційного та касаційного оскарження судових рішень.

У науці правильно наголошується на тому, що будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умови наявності розвинутого інституту перевірки судових рішень, який вважається однією з важливих засад у сфері правосуддя та гарантує забезпечення законності й правопорядку в державі¹.

Проблемами, пов'язаними із з'ясуванням сутності, правової природи касаційного перегляду судових рішень, особливостей доктринального та законодавчого визначення предмета касаційного перегляду займався ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В. С. Глушков, О. Ю. Костюченко, О. І. Кулаєва, В. Т. Малайченко, В. Маринів, М. М. Михеєнко, С. М. Міщенко, В. В. Молдован, В. В. Сердюк, М. І. Сірий, В. М. Хотенець, І. Я. Фойницький та інші, однак багато проблем залишились не вирішеними, а тому потребують подальшого вивчення.

Стадія судового провадження з перегляду судових рішень в касаційному порядку має важливе значення для досягнення завдань кримінального провадження, що визначені у ст. 2 КПК, зокрема це захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також перегляд судових рішень з метою, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перегляд судових рішень у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції є, за загальним правилом, останнім національним засобом юридичного захисту прав та свобод людини в Україні (перегляд судового рішення Верховним судом України є можливим лише у виключних випадках, визначених у ст. 445 КПК). При касаційному провадженні має бути забезпечена єдність застосування норм КПК, що слугує однією із гарантій забезпечення законності та верховенства права у кримінальному провадженні.

Конституційна засада про забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, яка закріплена у ст. 129 Конституції України, знайшла свій розвиток у ч. 2 ст. 24 КПК, якою гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Не вважається порушенням зазначеної конституційної засади закріплення переліку рішень, які підлягають касаційному оскарженню (законодавче визначення предмета касаційного оскарження) або заборон щодо оскарження судових рішень.

Судові рішення, які підлягають оскарженню, у науці кримінального процесу іменуються предметом оскарження. О. В. Сапін у своєму дослідженні зазначає, що предмет апеляційного та касаційного оскарження визначається в науці досить суперечливо. Науковець наводить два підходи до розуміння сутності предмета оскарження: як визначених законом судових рішень; як питань факту і права. Погоджуємось із вченим у тому, що обґрунтованим є саме перший із наведених підходів, відповідно до якого під предметом оскарження слід розуміти саме судові рішення².

Слід зазначити, що національна правова система перебуває на стадії формування підходів до розуміння сутності предмета апеляційного та касаційного оскарження, які б дали змогу уникати проблем щодо віднесення судових рішень до числа таких, що підлягають перегляду, або таких, що перегляду не підлягають. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 11 грудня 2007 р. № 11-рп/2007 (справа щодо офіційного тлу-

мачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України) здійснив офіційне тлумачення п. 8 частини третьої ст. 129 Конституції України лише в межах конституційного звернення, яке стосувалось оскарження апеляційного та касаційного оскарження постанов про відмову в порушенні кримінальної справи³.

Крім того, у рішенні від 27 січня 2010 р. № 3-рп/2010 (справа щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду) Конституційний Суд України сформулював висновок про те, що апеляційне оскарження судового рішення можливе у всіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження⁴. Враховуючи, що право на апеляційне оскарження гарантується тією ж нормою Конституції України, що й право на касаційне оскарження, вважаємо, що дію цього висновку, принаймні доктринально, можна поширити на вирішення питань, пов'язаних із предметом касаційного оскарження.

На підставі аналізу ст. 424 КПК можемо систематизувати судові рішення, які підлягають оскарженню в касаційному порядку, наступним чином: 1) вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції виключно після їх перегляду в апеляційному порядку; 2) судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо вказаних вище вироків та ухвал; 3) вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку; 4) судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на вказаний вище вирок; 5) ухвали суду першої інстанції, які перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених КПК, після їх перегляду в апеляційному порядку; 6) ухвали суду апеляційної інстанції, які перешкоджають подальшому кримінальному провадженню.

Зазначимо, що поряд із нормою-дозволом, яка визначає перелік рішень, КПК містить прямі заборони на оскарження окремих рішень. Так, частина третя ст. 307 КПК встановлює, що ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження; відповідно до частини четвертої ст. 424 КПК ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Водночас вважаємо за доцільне дослідити питання існування опосередкованих заборон оскарження судових рішень у касаційному порядку. До таких заборон, на наш погляд, можна віднести вказівки у КПК на те, що відповідне судове рішення підлягає лише апеляційному оскарженню. Наприклад, частина п'ята ст. 539 КПК встановлює, що за наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Крім того, опосередкована заборона, на наш погляд, має місце і у тому випадку, коли законодавець встановлює умови, за наявності яких відповідне судове рішення може бути оскаржене у касаційному порядку. Наприклад, умовою касаційного перегляду вироку суду першої інстанції є попередній перегляд такого вироку в апеляційному порядку. Таким чином, законодавець фактично заборонив (але прямо про це не вказав) переглядати у касаційному порядку вироки, які не були переглянуті в апеляційному порядку.

Це ж правило може бути застосовано щодо ухвал суду першої та апеляційної інстанції (за винятком ухвал про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру). Так, щодо зазначених ухвал законодавець встановив дві умови: 1) такі ухвали перешкоджають кримінальному провадженню; 2) вони мають бути попередньо переглянуті в апеляційному порядку. У зв'язку з наведеним можемо констатувати існування опосередкованої заборони перегляду ухвал суду першої та апеляційної інстанції, якщо вони не перешкоджають кримінальному провадженню.

На нашу думку, у цьому ж контексті слід розглядати вимоги щодо строку на касаційне оскарження. Таким чином, можемо констатувати існування опосередкованої заборони на перегляд у касаційному порядку судових рішень після спливу строку на касаційне оскарження.

Зазначені опосередковані заборони слід оцінити як встановлені у законі обмеження права особи на оскарження судового рішення. Таке обмеження відповідає правовій природі касаційного перегляду та узгоджується із загальноновизнаними стандартами і практикою Європейського суду з прав людини, правова позиція якого полягає у тому, що право доступу до суду не може бути обмежено таким чином або такою мірою, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними до використаних засобів та досягнутих цілей.

Окрім наведеного, вважаємо за доцільне проаналізувати законодавчі підходи до закріплення права на оскарження окремих судових рішень. Так, системний аналіз КПК дає змогу виокремити два підходи до формулювання спеціальних норм, які передбачають право оскарження окремих судових рішень.

У одних випадках (наприклад, стосовно судових рішень, пов'язаних із виконанням судових рішень) у КПК встановлено, що відповідна ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку.

В інших випадках (наприклад, стосовно судових рішень, прийнятих за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами) у КПК встановлено, що відповідні рішення можуть бути оскаржені в порядку, передбаченому КПК для оскарження рішень суду відповідної інстанції. Відтак постає питання про те, чи передбачає таке формулювання право на касаційне оскарження відповідних судових рішень.

При вирішенні цього питання, на наш погляд, слід керуватись наступним.

Відповідно до ч. 1 ст. 467 КПК за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами суд має право:

- 1) скасувати вирок і ухвалити новий вирок;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу;
- 3) залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення.

У ч. 2 ст. 467 КПК встановлено, що судові рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами може бути оскаржене в порядку, передбаченому КПК для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції.

Згідно з ч. 1 ст. 463 КПК заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин.

Тому, якщо за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами суд першої інстанції скасовує вирок чи ухвалу, то новий вирок чи ухвала (з урахуванням особливостей, закріплених ст. 392 або ст. 424 КПК) відповідно до загальних положень КПК підлягають оскарженню як в апеляційному порядку, так і в касаційному порядку після їх перегляду в апеляції. Крім того, касаційному оскарженню підлягає вирок чи ухвала суду апеляційної інстанції, постановлені за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

Щодо ухвали про залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення, слід зазначити наступне. Використане законодавцем у ч. 2 ст. 467 КПК поняття «судове рішення», на наш погляд, означає, що оскарженню підлягає кожне із рішень, прийнятих за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами, у тому числі й ухвала про залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення. Якщо така ухвала постановлена судом першої інстанції, вона підлягає оскарженню в апеляційному, а згодом і в касаційному порядку; якщо така ухвала постановлена судом апеляційної інстанції – вона підлягає оскарженню в касаційному порядку.

Такий висновок обґрунтовується результатами системного аналізу норм КПК. Так, згідно з ч. 2 ст. 424 КПК одним із судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, є ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, ухвали суду апеляційної інстанції, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених КПК. Відтак ознаками зазначеного судового рішення є:

- 1) форма судового рішення – ухвала;
- 2) суд, який виніс судове рішення – суд першої інстанції, суд апеляційної інстанції;
- 3) таке судове рішення перешкоджає подальшому кримінальному провадженню.

Тому для з'ясування того, чи належить ухвала про залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення до ухвал, які перешкоджають кримінальному провадженню, слід з'ясувати зміст таких понять, як «кримінальне провадження» (чи охоплює це поняття провадження за нововиявленими обставинами) і «перешкоджає».

Поняття «кримінальне провадження» визначене у п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК як «досудове розслідування і **судове провадження**, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність». Таким чином, поняття кримінальне провадження розкривається із використанням поняття «судове провадження», що, в свою чергу, згідно з п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК означає «кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами».

Таким чином, з огляду на наведене вказівка у нормах КПК на те, що відповідне судове рішення підлягає оскарженню у порядку встановленому законом обумовлює необхідність застосування норм, які встановлюють загальні вимоги до судових рішень, які підлягають оскарженню.

Натомість протилежними будуть висновки при вирішенні питання про віднесення до предмета касаційного оскарження судових рішень, пов'язаних із виконанням вироку.

У ст. 539 КПК встановлено, що питання, які виникають під час та після виконання вироку, вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів, установ або органів у випадках, встановлених законом. Відповідно до частини п'ятої ст. 539 КПК, за наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Системне тлумачення статей КПК дає змогу дійти висновку про те, що судове рішення суду апеляційної інстанції, прийняте за результатами розгляду скарги на ухвалу, якою вирішуються питання, пов'язані з виконанням вироку, не підлягає касаційному оскарженню, оскільки таке оскарження не передбачене у цій же статті кодексу.

Такі ухвали не можуть бути віднесені до ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, оскільки за змістом п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, не належить до стадій кримінального провадження, а тому ухвали суду першої інстанції про вирішення питань, пов'язаних із вироком після їх перегляду в апеляційному порядку, не підлягають касаційному оскарженню.

Разом із тим слід звернути увагу, що клопотання про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, у разі необхідності вирішення окремих питань подається до суду, який ухвалив вирок. Повноваженням

щодо ухвалення вироку наділений не лише суд першої, але й суд апеляційної інстанції (ст. 407 КПК). Тому із клопотанням про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, ухваленого судом апеляційної інстанції, учасник кримінального провадження може звертатись безпосередньо до суду апеляційної інстанції. Незважаючи на існування у законі вказівки на те, що ухвала про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, підлягає оскарженню лише в апеляційному порядку, вважаємо, що апеляційним перегляд таких ухвал здійснює суд касаційної інстанції – ВССУ.

Таким чином, проведення дослідження дає змогу встановити такі особливості нормативно-правового регулювання предмета касаційного оскарження:

1) перелік судових рішень, що можуть бути оскаржені в касаційному порядку, який встановлений у ст. 424, не є вичерпним;

2) вказівка у нормах КПК про те, що окремі судові рішення підлягають апеляційному оскарженню (наприклад, частина п'ята ст. 539 КПК) означає, що ані відповідне рішення суду першої інстанції, ані рішення суду апеляційної інстанції, прийняте за результатом перегляду такого рішення суду першої інстанції, не підлягають касаційному перегляду;

3) вказівка у нормах КПК на те, що судові рішення може бути оскаржене в порядку, передбаченому цим Кодексом (наприклад частина друга ст. 467 КПК), допускає можливість касаційного перегляду відповідного рішення;

4) системний аналіз КПК допоміг встановити існування прямих заборон на касаційне оскарження окремих судових рішень, а також опосередкованих заборон на їх оскарження.

¹ Кучинська О. П. Чи доцільне обмеження права на оскарження рішень суду? / О. П. Кучинська, С. В. Глушенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 137–141. – С. 137.

² Сапін О. В. Предмет оскарження прокурора в апеляційному та касаційному провадженні / О. В. Сапін // Європейські перспективи. – 2011. – № 4. – Ч. 2. – С. 140–143. – С. 140–141.

³ Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007 у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07> – Назва з екрану.

⁴ Рішення Конституційного Суду України від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010 у справі за конституційним зверненням громадянина Заїченка Володимира Георгійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-10> – Назва з екрану.

Резюме

Літвінов Є. В., Бабанли Р. Ш. Предмет касаційного оскарження у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування.

У статті досліджуються окремі питання правозастосування, які стосуються регламентації предмета касаційного оскарження у кримінальному процесуальному законодавстві. Виокремлено підходи закріплення в КПК права на оскарження окремих судових рішень, проаналізовано їх зміст, а також практичне значення. Запропоновано диференціацію заборон на касаційне оскарження судових рішень на прямі та опосередковані, наведено приклади останніх і доведено, що обмеження права на касаційне оскарження шляхом встановлення опосередкованих заборон відповідає природі касаційного оскарження та узгоджується із загальновизнаними стандартами і практикою Європейського суду з прав людини. Обґрунтовано напрями практичного застосування норм, які передбачають право на апеляційне оскарження, а також право на оскарження судового рішення в порядку, передбаченому КПК.

Ключові слова: предмет оскарження, касаційний перегляд, апеляційне оскарження, опосередкована заборона на оскарження.

Резюме

Литвинов Е. В., Бабанлы Р. Ш. Предмет кассационного обжалования в уголовном производстве: отдельные вопросы правоприменения.

В статье исследуются отдельные вопросы правоприменения, касающиеся регламентации предмета кассационного обжалования в уголовном процессуальном законодательстве. Выделены подходы закрепления в УПК права на обжалование отдельных судебных решений, проанализировано их содержание, а также практическое значение. Предложено дифференциацию запретов на кассационное обжалование судебных решений на прямые и косвенные, приведены примеры последних и доказано, что ограничение права на кассационное обжалование путем установления косвенных запретов соответствует природе кассационного обжалования и согласуется с общепризнанными стандартами и практикой Европейского суда по правам человека. Обоснованы направления практического применения норм, предусматривающих право на апелляционное обжалование, а также право на обжалование судебного решения в порядке, предусмотренном УПК.

Ключевые слова: предмет обжалования, кассационный пересмотр, апелляционное обжалование, косвенный запрет на обжалование.

Summary

Litvinov E., Babanly R. The subject of appeal in criminal proceedings: some question of law.

This paper investigates certain issues of law relating to the regulation of the subject of appeal in criminal procedural law. Singled out approaches to securing the CPC the right to appeal certain judgments analyzes their contents and practical importance. A differen-

tiation bans cassation court decisions on direct and indirect and proved that restrictions on the right of cassation appeal by placing indirect restrictions is consistent with generally accepted standards and practice of the European Court of Human Rights. The article justifies the directions of the practical application of the rules, which include the right to appeal and the right to appeal against the judgment in the manner prescribed by the CPC.

Key words: subject of appeal, appellate review, appeal against, indirect ban on appeal.

Отримано 21.11.2013

УДК 343.9.018

О. М. ЖУК

Олена Миколаївна Жук, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ЖІНОК З УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Ресоціалізація жінок, які відбувають покарання в пенітенціарних установах мінімального та середнього рівнів безпеки, являють собою систему послідовних етапів, що позитивно впливають на процес виправлення та ресоціалізації жінок у місцях позбавлення волі. Підготовка до звільнення є одним із етапів ресоціалізації, де статтями 156, 157 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачено, що не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання адміністрація установи виконання покарань через територіальні органи внутрішніх справ і центри зайнятості населення вживає заходів до трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання, для чого в установах виконання покарань організуються курси підготовки засуджених до звільнення. Інваліди першої та другої груп, а також чоловіки віком понад шістьдесят років і жінки – понад п'ятдесят п'ять років, у разі потреби, за їхньою згодою, направляються у будинки інвалідів і престарілих. Особи, які звільненні від відбування покарання, забезпечуються безплатним проїздом до місця проживання або роботи в межах України¹.

Підготовка до звільнення жінок повинна починатися з першого дня перебування засудженої в УВП і не повинна закінчуватися до звільнення засудженої з місць позбавлення волі. У багатьох державах світу створені постійні служби соціальної адаптації засуджених, які надають допомогу пенітенціарним установам у збереженні сімейних соціальних зв'язків жінок, які відбувають покарання, при підготовці до звільнення підбирають житло та роботу. Відомо, що ст. 64 Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими свідчить: «Обов'язок суспільства не закінчується в момент звільнення ув'язненого. Повинні бути державні або приватні організації, здатні створити звільненому з місць позбавлення волі, умови для його соціальної реабілітації»².

Організація та використання праці засуджених в установах виконання покарань створює умови для позитивного вирішення питань трудового та побутового влаштування осіб, які відбули покарання і звільнилися на волю

Як вважає А. І. Зубков, «питання трудового та побутового влаштування звільнених на волю і раніше вирішались з великими потугами»³. Однак у сучасних умовах для багатьох звільнених на волю проблема їхнього працевлаштування та забезпеченості житлом практично є нерозв'язаною. На думку працівників служби зайнятості населення, на працевлаштування після звільнення з місць позбавлення волі можуть розраховувати тільки особи, які мають високу кваліфікацію та великий трудовий стаж безперервної роботи за фахом.

Так О. М. Бандурка, В. М. Трубніков, А. О. Яровий вважають що, необхідне «створення позитивного середовища для житлового, побутового та трудового влаштування, де засудженим на волі повинна бути надана необхідна соціальна, психологічна, медична та трудова допомога»⁴.

На думку В. М. Трубнікова, під соціальною адаптацією розуміється «безперервна взаємодія змінюваної людини із середовищем, яке змінюється, що потребує від особи все більше складної і гнучкої реакції пристосування до нового середовища, до нових соціальних очікувань»⁵.

Як вважає О. В. Філімонов, «посткримінальний контроль є різновидом соціального контролю, який виступає в якості складової частини заходів індивідуальної профілактики на стадії попередження злочинів»⁶.

У процесі проведеного нами дослідження було виявлено, що в постпенітенціарний період реабілітації звільненим з місць позбавлення волі доводиться вирішувати цілий ряд питань своєї соціальної та трудової реабілітації для виживання в умовах волі. Цей процес має такі етапи:

- працевлаштування;
- отримання паспортів;